

Marko Uršič

Sedem melanholičnih glosic na sentence iz *Vojčka*

I

»Vojček, srh me spreleti, če pomislim, da se svet zavrti v enem dnevu, kakšno zapravljanje časa, le kaj bo iz tega? Vojček, niti mlinskega kolesa ne morem pogledati, ne da bi postal melanholičen.« (Stotnik v 8. prizoru)

Pišem v lepem pomladnem jutru. Na vrtu cvetijo češnje. Na temno rdečem ekranu mojega notesnika se nizajo svetlorumene črke. Daleč od njegove nesreče in norosti, mislim na Vojčka. – Melanholija? Neznosna lahkost minevanja, posredovana s tujostjo misli, da se človek, ki živi spodobno dolgo (dlje kot Vojček) prebudi v kakih 25.000 juter, medtem ko se prav tolikokrat zavrti naš svet. Igram se s to mislijo: zemlja se je zavrtela že več kot poldrugi bilijonkrat, kakor kak velik mlinski kamen, ki se kljub svoji mehкости ne obrabi med sukanjem v vesoljni praznini. Če bi življenje zemlje trajalo en sam dan, bi se *homo sapiens* pojavil na sceni le zadnje tri sekunde pred polnočjo, od gradnje piramid bi minila samo desetinka sekunde, spodobno dolgo človeško življenje pa bi trajalo komaj kaj več kot tisočinko sekunde (ki jo še tako nesramno natančne elektronske štoparice odpustijo tekmovalcem). – Razlog za žalost, *spleen*, morda celo obup? Ah, ne! Tudi to smo že preživeli, skorajda pozabili. Navsezadnje, ali bi bili kaj srečnejši, ko bi bilo vesolje mlajše, bolj primerljivo naši kratkoživosti? Bi bili manj melanholični, ko bi se svet zavrtel le enkrat, v enem samem dolgem eonu, ne pa bilijonkrat? Seveda ne bi bili zato nič srečnejši. In vendar... mar niso velikanska časovja in prostorja mislečemu človeku kakor v posmeh? Kakšno vesoljno zapravljanje časa in prostora! Če je stvarnik res ustvaril človeka po svoji podobi, zakaj je v vesoljnem dnevu čakal skoraj do polnoči? Je okleval? Je toliko časa tuhtal, kakšen naj bo človek, da ga je ves véliki dan gnetel iz prahu zemlje, neprevidni demiurg? – Pa vse te neznansko velike galaksije, kakor stvarnikova mlinska kolesa posute po temnem nebu! Zakaj so tako blazno velike, čemú? Izračunali so, da je v vsaki na desetine, tudi stotine milijard zvezd, kakršno je naše svetlo sonce, tudi mnogo večjih. Kako ne bi ob misli, da je človek tako majhen, celo kak stotnik, sicer našopirjen pav, med britjem postal melanholičen? Kaj šele nesrečni Vojček, skrušen pod težo svojih krvavo resničnih zemeljskih težav! – *Dovolj je dnevu njegova lastna težava*, piše v Svetem pismu, le zakaj bi se gnjavili še z mislimi na vesoljne eone, na večnost? Bržkone drži, da so takšne misli privilegij bogatina, ki mu ni treba v potu svojega obraza služiti ljubega kruha. Ampak tudi revež se kdaj vpraša, tudi revež kdaj pomisli, zakaj in čemú vse to... saj vsakomur mineva čas. Vsakdo se kdaj vpraša tako kot sveti Avguštin: *Kaj je torej čas?* In tudi meni se zdi tako, kot se je zdelo njemu: *Če me nihče ne vpraša, vem; če pa ga hočem na vprašanje razložiti, ne vem.* Je čas krožen? Se večno vrača? Ali pa je čas kakor »ravna pot« in venomer beži naprej, naprej... toda le kam?

II

»Oglejte si napredek civilizacije. Vse gre naprej, konj, opica, kanarček. Opica je že soldat, to še ni veliko, najnižja stopnja človeške vrste!« (Sejmar v 2. prizoru)

Napredek! Napredek? Le kaj bi nam, modernim zahodnjakom, ostalo, če ne bi verjeli v napredek? Ko smo že skoraj izgubili vero v svetopisemsko eshatologijo, pa v univerzalno, k absolutni popolnosti napredujočo božansko epopejo, nam je nepričakovano priskočila na pomoč sodobna kozmologija z odkritjem razvoja vesolja, s hipotezo o prapoku in napovedjo vesoljne smrti. Seveda pa je 'napredek vesolja' nekaj astronomsko daljnega, zgolj bežna misel, ki se dotakne roba zavesti in je povsem marginalna v primerjavi z našim vsakdanjim

prepričanjem o nujnosti družbenega in osebnega napredka, razvoja, ki nam je postal že tako samoumevna vrednota, da se o njem malone ne sprašujemo več. – Morda poznate tisto anekdoto o gradnji prve železnice na Kitajskem: ko so se angleški soldatje sredi 19. stoletja vrnili domov z »opijske vojne«, so za njimi prišli na Kitajsko zahodni inženirji z namenom, da bi zgradili železnico od Šanghaja do Nankinga; in ko so se s tamkajšnjimi mandarini pogovarjali o odkupu zemljišč za gradnjo nove železne ceste, so slednji zmajevali z glavami, ker niso mogli razumeti, čemu naj bi toliko ljudi in blaga potovalo iz enega mesta v drugo, še manj pa, zakaj naj bi potovali tako naglo, saj je vendar lepše in udobneje potovati počasi, s kočijo ali na konju... No, sedanji vzhodnjaki niso več tako trdno prepričani v svojo starodavno modrost, kot so bili njihovi pradedje. Medtem je zahod 'prepričal' že (skoraj) ves svet, da je *napredek civilizacije* nujen: seveda, saj *gre vse naprej, konj, opica, kanarček...* in le kako naj bi civilizirani človek prepričal 'divjaka' o nujnosti napredka, če ne s svojo soldatesko, vsaj dokler ne postane sama *opica soldat*, v »apelu« poravnani vojak civilizacije, ki je bil nedavno zgolj surov, nag, po vsem životu poslikan bojevnik? – Ampak mi, najnaprednejši prebivalci tega planeta, vendarle verjamemo v napredek naše civilizacije! Nikar se ne sprenevedajmo! Saj je očitno, kaj vse nam prinaša: hrano, delo, zdravila, elektriko, telefone, računalnike... in seveda ne le tehnične proizvode, temveč tudi vse čudovite umetnine in plodove duha, ki so v tisočletjih zahodne kulture zrasli na naši polobli! Prav res je nekaj bolnega v tistih čudaških sinovih in hčerah zahoda, ki se odrekajo svoji lastni civilizaciji (in jo nemalokrat celo prezirajo), ob tem ko se naivno navdušujejo za »modrost vzhoda«. Prepoceni je pridigati o uničujoči »kartezijanski paradigmi« pa o destruktivnosti razuma nasproti intuiciji in podobno, pri čemer slišimo takšne stereotipe največkrat iz ust tistih, ki se nikakor ne bi odrekli vsem blagrom zahodnega napredka, katerih so deležni, ker jim je njihova »srečna karma« omogočila, da so se rodili v prvem ali vsaj v drugem svetu, ne pa v nesrečnem tretjem. – Spominjam se, da so v času komunizma nekateri trezno misleči ljudje menili, da je komunizem »po naravi stvari« nemogoč, ker je »nenaraven«: človeški naravi naj bi bila namreč prirojena tekmovalnost, boj za prestiž in oblast, bolj za preživetje in uveljavitev, še posebej spolno, ki je gonilo naravne selekcije, slednja pa obvladuje živa bitja in jih vodi vse više in više že milijone in milijone let! In zato, so nadaljevali trezneži, je kapitalizem veliko bolj »naraven« od komunizma; poleg tega, če pogledamo malce nazaj, tja do okostenelega fevdalizma, brutalnega sužnjelastništva in kaotičnega predzgodovinskega sveta: mar moderni kapital ne omogoča družbeno-naravne selekcije na najboljši možni, »kultivirani« način? Mar ni kapitalizem s svojo prosvetljeno demokracijo najboljši od vseh realno možnih političnih sistemov? Po padcu komunizma se skušamo znova prepričati ravno o tem, da pravzaprav nimamo nobene boljše alternative od kapitalizma. Morda res ne, toda kaj bo s to našo zemljico, če bo šel napredek še naprej in naprej v sedanji smeri? Kako bodo živeli naši otroci, vnuki...? In takrat, ko premišlujem o tem, občutim nekaj podobnega kot Büchner pred skoraj dvemi stoletji, ko je svoji zaročenki v »pismu o fatalizmu« zapisal: *Študiral sem zgodovino Revolucije. Spričo strašnega fatalizma zgodovine sem se počutil povsem izničnega...*

III

»Mi ubogi reveži. Vidite, gospod stotnik: denar, denar. Kdor nima denarja. Pa spravi moralno na svet koga svojega. Si tudi iz mesa in krvi. Taki kot mi so nesrečni na tem in na onem svetu; se mi zdi, če bi prišli v nebesa, bi morali pomagati pri grmenju.« (Vojček v 8. prizoru)

Iz zgodovine dramatike je znano, da je bil Büchnerjev Vojček prva oseba s »socialnega dna«, ki je postala glavna *dramatis persona* neke tragedije oziroma tragikomedije. Znano je tudi, da je bil »model« zanj resnični človek s priimkom Woyzeck,

lasuljar po poklicu (v drami je brivec in vojak), ki je iz ljubosumja ubil svojo ljubico in bil zato na smrt obsojen. Dramski Vojček v enem izmed svojih »odštekanih« in obenem lucidnih modrovanj potarna stotniku, da bi *mi ubogi reveži... tudi če bi prišli v nebesa, morali pomagati pri grmenju*. – S stališča revnega proletarca iz Büchnerjevega časa pa so današnji delavci v bogatem »prvem svetu« že skoraj v nekakšnih nebesih, saj si celo tisti s »socialnega dna« lahko privoščijo sobotni obisk kakega bleščečega supermarketa. Vsem so odprta vrata v sodobna potrošniška »nebesa na zemlji« in, kot je uganil že Vojček, reveži so tja poklicani le zato, da pomagajo pri grmenju multinacionalk, kajti nebeško kolesje kapitala ne bi delovalo, če ga ne bi dobro namazala manipulacija s človeškimi željami in mnogimi povsem umišljenimi potrebami. – Sicer pa je denar že od vekomaj sveta vladar. *Kdor nima denarja*, reče Vojček (in ne nadaljuje, saj se ve, kako se ta zgodba konča). Ponavadi pravimo, da se le naivni idealisti nočejo sprijazniti z vladavino bogatih. A tudi mladi, prezgodaj umrli zdravnik in pisatelj Georg Büchner, ki nikakor ni bil ne naiven ne idealist, se je zavzemal za socialistične ideje in bil zaradi njih preganjan. V spisu, namenjenem za prepovedano številko *Hessenskega glasnika*, je več kot desetletje pred Marxom zapisal, da je izvor vseh krivic ekonomska neenakost, in se s tem približal ideji nove (komunistične) revolucije, v katero pa je pozneje podvomil, kar lahko sklepamo tudi iz njegove drame *Dantonova smrt*, v kateri je ljudska množica »podkupljiva, prestrašena in zlahka vodljiva«. – Dandanes, po nedavno minulem stoletju, v katerem je komunizem šele pokazal svoj pravi obraz, vemo, da je bila tista znamenita Marxova in Engelsova krilatica iz *Manifesta*, češ da je srce revolucije proletariat, glava pa inteligenca, v praksi uporabljena predvsem kot demagoška utemeljitev partijske »diktature proletariata«. In visoko nad ljudstvom stoječe »glave revolucije« so kaj malo sočustvovale s tistimi *ubogimi reveži*, o katerih govori Vojček, s tistimi nesrečniki *iz mesa in krvi*, ki jim je že od pamtiveka edina uteha in obenem vselej nova nesreča, da spravljajo *na svet koga svojega*. Ideološki »vizionarji« so jih potrebovali predvsem zato, da bi z njihovo krvjo uresničili svoje utopične zamisli. In zato me zagrabi mešanica jeze in melanholije, ko se spomnim na tisto slavno Marxovo tezo: »Filozofi so svet samo različno razlagali, gre pa za to, da ga *spremenimo*.« Spremenimo? Kako? Z novim nasiljem? Spreminjanje sveta, ki ga je pridigal Marx, se ni obneslo, še huje, utopilo se je v krvi nedolžnih žrtev boljševizma. – Toda, kako naj potemtakem zaustavimo divjanje kapitala, ki je iz stoletja v stoletje hujše? Kako naj preglasimo tisti vedno znova ukazujoči imperativ: *denar, denar!* Kako naj preprečimo katastrofo, v katero, kot se zdi, drvi tretji svet in z njim vred tudi prvi? Ne vem, sploh ne vem. Verjamem pa, da lahko pomaga so-čutje: empatija, človeška solidarnost, občutljivost, razumevanje drugega, pomoč drugemu. Morda to ni veliko, saj so-čutje ne pomeni, da drugega ljubiš enako kakor samega sebe (ali še bolj, kot zahteva evangelij), je pa to začetek, že neštetokrat ponovljeni začetek boja proti štirim sodobnim jezdecem apokalipse, proti človeški slepoti, napuhu, lakomnosti in sebičnosti. – Lenz, mladenič iz pretresljive Büchnerjeve novele, sočustvuje: *Nihče ne sme biti preveč nezaten zate, nihče pregrd, šele potem ga lahko razumeš*, kajti *Svet je v ranah!* in Lenz je zaradi tega občutil globoko, nedopovedljivo bolečino.

IV

*»Kar spiješ, poješ in poljubiš, je vse,
kar s tabo ostane, ko dver se zapre!«*
(Andres v 16. prizoru)

Na prvi mah se zdi, da Vojčkov kamerad Andres, ki zapoje to pesmico v pijani vojaški družini, verjame v nekakšen presežni hedonizem, kateremu celo smrt ne more do živega. Ampak kako naj bi tisto, *kar spiješ, poješ in poljubiš*, ostalo s človekom onstran smrti, ko pa so ravno čutni užitki tega sveta najbolj minljivi? Resda se pisana družina

moških in žensk, revnih in bogatih, mladih in starih zavrti v mrtvaškem plesu skupaj z okostnjaki, toda ljudje so v tej svoji poslednji čutni ekstazi, ko *Agape* končno triumfira nad *Erosom*, vendarle še živi ali se vsaj spominjajo žive topline človeških rok, ki jo zaman iščejo v mrzlem prijemu belih kosti. *Ko dver se zapre*, dokončno zapre, pa ni več ne stiska rok, ne ljubečih pogledov, kaj šele vročih poljubov in strastnih objemov, drhtečih orgazmov! In tudi če mrtvi znova oživijo z nebeškim telesom, kakor obljublja Sveto pismo, to večno telo najbrž ni namenjeno temu, da bi kakšna grešna Marija varala svojega Vojčka s tamburmajorjem, ki je *čez prsi kot bik* in ima *brado kot levjo*. – Že sveti Tomaž Akvinski je učil, da angelčki v nebesih ne potrebujejo ritk, saj jedo nebeško, ne pa vulgarno zemeljsko hrano, še toliko manj pa potrebujejo spolovila, saj tam zgoraj ni ne seksa ne rojevanja človeka iz matere ženske. Ko se je namreč takrat davno, na začetku časa, neprevidni stvarnik, ki je bil sedmega dne videti kar zadovoljen s svojim stvarstvom, le za hipec ozrl vstran od rajskega vrta, je Satan nemudoma izrabil priložnost in v kačjem telesu nagovoril Adama in Evo v greh. In opazila sta, da sta naga in prav boleče razpolovljena. In ko sta začela celiti to razpolovljenost, sta začela uživati pri združevanju v zemeljski strasti. Vemo, kaj je potem sledilo, veliko lepega in seveda tudi grdega: pravzaprav vse, prav vse, kar imamo, kar nam je na tem svetu dano. Le kaj od tega nam bo po smrti odvzeto? Spet vse? Če verjamemo Svetemu pismu, naj bi se preživela duša odela v novo, svetleče, neminljivo telo; o *Erosu* pa v knjigi vseh knjig nič ne piše, najbrž ga tam onstran nebeška *Agape* tako prekaša, da ga nobena blažena duša ne pogreša več. Na zemlji vsekakor ni tako, ravno nasprotno, tu pri nas je *Eros* mogočen demon, čeprav so ga stari mojstri prikazovali kot nedolžnega fantiča s krilci in puščicami, medtem ko *Agape* blodi med nami kakor beračica in od nas pričakuje sočutja in nesebične krščanske ljubezni. – Včasih, ko si privoščim malce melanholije, se sprašujem, katera je pravzaprav tista notranja sila v človeku, ki vzdržuje življenje in napaja korenine civilizacij skozi vekove; katera moč ljudem omogoča, da spričo vsega hudega, kar doživijo, »vrženi v bivanje«, soočeni z vesoljno temo in lastno neizogibno smrtjo, vendarle večinoma vztrajajo v prepričanju, da je življenje dobro in vredno truda? Ko si skušam odgovoriti, si ne morem kaj, da ne bi rekel: ravno objem, spoj dveh teles, ki se goreče združita v svoji tolikanj prekleti razpolovljenosti, slast tistega trenutka, ko ljubimca postaneta eno in pozabita na svojo človeško samoto... ravno ta sila ohranja človeštvo, pa ne samo v biološkem, ampak tudi v duševnem in morda celo v duhovnem pomenu, saj je duh, ki ga tostran poznamo, tako zelo povezan z mesom in krvjo! Toda koliko bolečine je v tem, koliko trpljenja! Nesrečna Vojčkova Marija, grešnica in spokornica, vzklikne: *Ah, kakšen svet! Naj gre vse k vragu, moški in ženske!* K tistemu vragu, ki je človeku ponudil sadež greha? Ali pa je bil ta znameniti skušnjavec kar ljubi Bog sam, premeteno preoblečen v svojega protiigralca?

V

»Pa vendar, če se popotnik, opirajoč se na tok časa ali prisluškujoč božji modrosti v sebi, vpraša: *Zakaj človek? Zakaj človek?*« (Podoficir v 16. prizoru)

V našem teatru modruje o smislu človeka podoficir, pri nekem drugem branju Bücherjevega *Woyzecka* pa se s tem znamenitim vprašanjem ukvarja prvi rokodelski vajenec, ko svoji pivski družčini pridiga na mizi: *Resnično vam povem: od česa bi živel kmet, pleskar, čevljar, zdravnik, če Bog ne bi ustvaril človeka?* V tretji varianti tega prizora filozofira brivec: *Kaj je človek? Kosti! Prah, pesek, blato...* Gotovo, vsem trem, ravno tako kot kakemu starogrškemu modrecu, pritiče, da se sprašujejo o smislu človeka, saj se vendar sprašujejo o sebi, popotniki v toku časa, ko za hip prisluhnejo *božji modrosti*. Podoficir v našem prizoru je melanholično navdahnjen ob pogledu na pretepenega Vojčka, ki leži na tleh, kamor ga je zbil pijani tamburmajor, za nameček, potem ko mu je vzela žensko. Vajenec, ki ga mojster očitno še ni podučil, kaj je logika, se v svojem pridiganju resnice ujame v tautologijo: Bog je

ustvaril človeka, da bi lahko živel (na primer) človek-čevljar, kajti le komu bi sicer slednji šival čevlje? (Podobno bi kak krivoveren bogoslovec lahko trdil, da je Bog ustvaril človeka po svoji podobi, tj. kot ogledalo samemu sebi, zato da bi se v njem videl in se nemara celo prepoznal.) Brivec je izmed trojice najbolj jedek: *Kaj je to, noga, roka, meso, kosti, žile? Kaj je blato?* itd. – Čakaj, čakaj! Menda je človek kaj več od »prahu, peska in blata«? V svoj kup dreka pa me že ne boš porival, nabasani brivec! In če se pridušaš, da ima človek, kamorkoli se obrne, svojo rit zmeraj za sabo, ti povem zgodbico o modrecu Diogenu, ki je živel v sodu in se seveda ni preveč brigal za higieno: ko ga je neki nalepotičen plemiški mladenič vprašal, kako lahko on, po vsej Grčiji znani modrec, živi v takšnem smrdljivem brlogu, ga je Diogen poučil, da je človek zrel za filozofijo šele takrat, ko zna spoštovati sebe, tudi če sedi v lastnem dreku. Kajti, pazi: Diogen je živel v sodu predvsem zato, da bi lahko čimprej zlezal na sonce! Saj poznaš tisto drugo zgodbico, ko ga je prišel pogledat véliki Aleksander... In kaj je morala te basni? boš verjetno vprašal(a). Saj je jasno: človek je veliko veliko več od prahu, peska in blata! Že to, da se sprašuje, zakaj biva in kakšen je smisel njegovega življenja, povzdiguje tega čudnega »martinščaka« (kakor človeka imenuje Hölderlin v *Hiperionu*) skoraj med angele! Skoraj, seveda... saj se ne dá živeti samo od božje besede, brez kruha tudi ne gre. In čeprav je lačnemu želodcu težko vzklikati: »Sonce! Sonce! Sonce!«, pa vsi, tudi tisti najmanjši, čutimo in vemo, da je naše pravo domovanje prav tu, v božanski svetlobi naše matere Zvezde. In tudi tedaj, ko izgine vse, *meso, kosti, žile*, ta Luč ostane, iz nje kipi novo življenje. Vojček, tam nekje pred koncem, ko ne more zaspati, izgubljen v svojih blodnjah, pravi: *Moja mati čuti samo še sonce, kadar ji posije na roko. Zatem pa: Nič hudega. Nič več hudega, saj »Sol solis solet solari«.*

VI

»Veliko lahko vidiš, če imaš oči in nisi slep in sije sonce.« (Marija v 13. prizoru)

Zanimiv je kontekst, v katerem Marija izreče navedeni »gnostični« stavek. Gre za kratek prizor, ko ljubosumni Vojček *strmo gleda vanjo, maje z glavo: »Hm! Nič ne vidim, nič ne vidim. Oh, moral bi videti, moral bi prijeti z rokami«*, in ko posumi, da je njen ljubček stal maloprej prav tam, kjer je zdaj on sam, mu ženska zvito odvrne: *Ker je dan dolg in je svet star, lahko veliko ljudi stoji na istem mestu, drug za drugim...* in ko Vojček vztraja *Videl sem ga*, mu ona jezиковo servira zgoraj navedeno sentenco. – Drži: da bi človek videl, namreč da bi spoznal resnico, mora imeti oči in ne sme biti slep pa seveda sonce mora sijati. To nam je imenitno razložil že Platon v šesti knjigi *Politeje*, v tistem znamenitem odlomku o vidu in soncu, ki mu v sedmi knjigi sledi še znamenitejša prispevka o votlini. V platonizmu je videnje, zlasti umsko videnje oziroma spoznanje, vsekakor nekaj dobrega, še več: spoznanje sveta idej in najvišje ideje Dobrega, ki ideje »preseva« analogno kakor sonce preseva stvari v čutnem svetu, je največ, kar lahko človek doseže v življenju in s tem spoznanjem se pripravi tudi na smrt, kakor beremo v *Fajdonu*. – Vojčkovo videnje pa je drugačne vrste, njegovo spoznanje ob Marijinih enigmatično jasnih besedah ga peha v obup in nesrečo; zdaj namreč sam »vidi« to, kar so mu prej nosili na ušesa hudobni bližnjiki, namreč da ga njegova ženska vara; kaj ne bi videl tega, Vojček, saj ni slep, navkljub svoji *aberratio mentalis partialis* (kakor njegovo »premaknjenost« označi doktor, ki je s svojim grotesknim malikovanjem znanosti še veliko bolj nor od nesrečnega »subjekta« raziskave). Protagonist naše drame pri svojem videnju resnice ni dedič božanskega Platona, ampak prej tragičnega Ojdira, še bolj pa Hamleta ali Othella. Tudi Marija, ki govori o soncu, je izgubljena v globoki temi, zato ni čudno, da njene besede zvenijo grenko, skoraj sarkastično. Njuno »gnostično« videnje ni odrešujoče, ne pelje ju ven iz votline, ne vodi ju k dobremu, ampak ravno nasprotno, spoznanje jima prinaša zlo. Podobno, vsaj na simbolni ravni, je spoznanje tudi Adamu in Evi prineslo zlo, namreč izgon iz raja, po katerem na zemlji ni bilo treba dolgo čakati do prvega

umora (ki se je zgodil iz ljubosumja, ker je znova neprevidni Gospod sprejel daritve živinorejca Abela in zavrnil poljedelca Kajna). Ljubosumje, povezano s spoznanjem, je ubijajoče tako pri Kajnu kakor pri Othellu in Vojčku, zgodba slednjega pa je nemara še bolj žalostna od Othellove, saj se v Vojčku prepleta srčna bolečina nedoraslega otroka z lucidno norostjo slepega vidca Ojdipa. – Pisec teh vrstic se ukvarjam predvsem s filozofijo, ki jo imam za pot spoznanja in ji skušam slediti v ljubezni do modrosti, zato se sprašujem, ko premišljujem o Vojčku, ali spoznanje (po grško *gnosis*) res nujno in neizbežno, torej po lastnem bistvu, vodi v nesrečo. V gledaliških tragedijah, od *Kralja Ojdipa* prek *Hamleta* do *Fausta*, se pogosto zdi, da je res tako. Drugače kot pesniki pa filozofi, od Platona prek Descartesa do Hegla, zatrjujejo, da je spoznanje človekov najvišji, osvobajajoči cilj; le redki misleci so v to podvomili, pa še ti so prav v imenu svojega spoznanja zavračali spoznanja drugih. Kako je torej s spoznanjem? Gre v poeziji (kamor skupaj z Aristotelom prištevam tudi dramatiko) in v filozofiji oziroma znanosti za dve povsem različni vrsti spoznanja? Na eni strani za smrtno nevarno videnje, na drugi za živo, osvobajajoče védenje? To razlikovanje težko sprejemem, kajti videnje je vselej tesno povezano z védenjem (in obratno), kakor je tudi *poiesis* sprepletana z *epistéme* v celovito spoznanje, v *gnosis*. – O spoznanju se lahko vprašamo tudi drugače. Recimo, da bi bilo človeku dano spoznati poslednjo resnico (kar mu seveda ni dano): ali bi bila ta Resnica (ki je seveda ni, vsaj za nas ne) uničujoča ali osvobajajoča? Bi spoznanje, s katerim bi se poslednje »zagrinjalo pretrgalo na dvoje«, človeka pahnilo v pogubo, ali bi ga odrešilo ne le negotovosti, temveč tudi vse bede in trpljenja? Ali pa je končno spoznanje na nedojmljiv način oboje hkrati, svetloba in tema, dobro in zlo? Takrat ko si ne morem privoščiti melanholije (tj. ponavadi), si rečem, da stvarstvo pač ne more biti v svojem najglobljem bistvu zlo, ne glede na to, ali ga je ustvaril Bog ali se je ustvarilo samo. Bojim pa se, da je ta resnica zgolj »opoldanska«, ne pa tudi »večerna«. Kajti povsem brez platonskega upanja v dobro bistvo sveta, četudi je luč dobrega še tako globoko skrita pod temno skorjo zla, bi bilo resnično težko živeti. – Büchner o svojem romantičnem junaku Lenzu v istoimenski noveli zapiše: *A vse to je lahko prestajal le, dokler se je nad dolino zadrževala svetloba; proti večeru ga je obšla nenavadna tesnoba, lahko bi tekkel za zahajajočim soncem...*

VII

»Umreti in ko si mrzel, te ne zebe več.« (Vojček v 21. prizoru)

Büchnerjev *Woyzeck* – v izvorniku ohranjen kot niz dramskih prizorov, med katerimi so nekateri nujni za smiselno odrsko postavitev, drugi pa zgolj možni oziroma »alternativni«, tako da si jih režiser lahko dokaj svobodno sestavi v bolj ali manj zaključeno celoto – se v vseh variantah konča s smrtjo obeh protagonistov, Marije in Vojčka. Izvedbe pa se očitno precej razlikujejo glede izbora zadnjega, »posmrtnega« prizora, neke vrste »fortinbrasovskega« epiloga te tragedije. Na koncu naše predstave vidimo Vojčka na vislicah (čeprav v izvorniku utone v ribniku, medtem ko je historični Woyzeck, Büchnerjev »model«, resnično končal na vešalih), pred obešencem je zbrano ljudstvo, za sklepne akorde pa poskrbijo uglasbene »ljudske« pesmi. Drugačen konec tragedije poznamo iz znamenite opere Albana Berga z »napačnim« naslovom *Wozzeck* (1924), povzetim iz prve tiskane izdaje odlomkov Büchnerjeve drame (1875): v zadnjem prizoru, ki je v libretu sestavljen oziroma prirejen iz dveh sicer ločenih rokopisnih fragmentov, vidimo otroke, ki se igrajo, in med njimi se na lesenem konjiču guga Marijin in Vojčkov sinček; ko mu vrstniki povejo, da so našli ob ribniku njegovo mamico mrtvo in da grejo gledat truplo, mali ne razume in še naprej kliče svojemu konjiču »Hop, hop!«, ko pa čez nekaj trenutkov ostane sam, tudi on steče za drugimi, še naprej kliče »Hop, hop!« Presunljivost tega prizora je v otrokovi (za nas odrasle neznosni) nedolžnosti... Ampak tu hočem reči nekaj drugega: ni vseeno, kakšen oziroma

kateri je »posmrtni« prizor. Za nas namreč, za »preživele« ni vseeno, četudi je (najbrž) vseeno za mrtvi par, ki ju tako *ne zebe več*. – In podobno kot v drami je na tem svetu, ki ga imamo za resničnega: četudi je moja smrt zame (najbrž) popoln konec, tema, nič (brez nebes, brez pekla), moja smrt ne jemlje smisla našemu skupnemu »posmrtnemu« življenju, namreč življenju tistih, ki pridejo za menoj, kakor tudi ne jemlje smisla mojemu lastnemu življenju, dokler sem živ. To ne pomeni, da se smrti ne bojim. Strašna tesnoba me navdaja ob misli nanjo. Pomeni pa, da niti mojemu življenju, kaj šele svetu v celoti, ni vzet smisel z dejstvom, da bom nekega dne umrl. Morda bi bilo to odveč poudarjati, ko ne bi zadnje čase nekateri pobožni in učeni ljudje javno govorili, na primer na pogrebih in celo na televiziji, češ da smrt, če ne verjamemo v posmrtno življenje (tj. v vstajenje v nebesih) in jo pričakujemo zgolj kot »padec v nič«, jemlje našemu življenju vsak smisel. To preprosto ni res, saj ima življenje svoj smisel (kolikor ga pač ima), ne glede na to, ali je posameznik posmrtno večn ali ne. Veliko pomembnejša od vere v osebno nesmrtnost je vera v »dobro bistvo sveta«, namreč tisto v človeku globoko zakoreninjeno »platonsko« prepričanje (o katerem sem govoril prej), ki sploh ni odvisno od resničnosti osebnega posmrtnega življenja. Naše skupno življenje pa se seveda »posmrtno« nadaljuje, in sicer v povsem dobrednem pomenu: *tu* se nadaljuje, toda ne več zame, ko umrem. S tem ne pridigam kakega novega »vitalizma«, prej novi »platonizem«: tisto, kar me presega, tolikanj presega, da seže daleč prek mojega obzorja in je videti brez konca, je zame večno (za Platona so bile večne ideje in jaz mu pritrjujem) in bo takšno ostalo tudi brez mene, na primer zlati rez ali Büchnerjev *Woyzeck*. Drugačne vrste večnosti si sploh zamisliti ne morem. Obenem pa se moram sprijazniti s tem, da jaz sam kot posameznik, ki živim tu-in-zdaj, nisem večn in da tudi moji najbližji niso večni, in ta misel je težka, morda najtežja od vseh. (Kajti, če se Marija in Vojček po smrti ne bosta nikoli več srečala, le kdaj si bosta medsebojno odpustila? Jima bomo dali odvezo mi, »preživele«? Ali vendarle dobri Bog?) – Pa da me ne bi kdo narobe razumel: ne domišljam si in ne pravim, da sem se že sprijaznil z mislijo, da je smrt dokončna. Pravim le, da bi bilo morda prav, če bi se. In domnevam, da bi bilo prav, če bi se mi vsi manj ukvarjali s seboj in bolj prisluhnili Büchnerjevemu Lenzu, ko nam govori: *...imeti dušo odprto za kamne, kovine, vodo in rastline; sprejeti vase vsako obliko bivanja na tako sanjski način, kot cvetlice sprejemajo zrak z naraščanjem in upadanjem meseca...*